

BOLALAR FOLKLORI VA UNING TALQINI, BADIY XUSUSIYATLARI

Eshmurzayev Yusuf Meylikulovich

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

"Folklor va etnografiya" va "O'zbek va jahon filologiyasi" kafedrası o'qituvchisi

Ergasheva Zilola Saydulloyevna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

"Folklor va etnografiya" va "O'zbek va jahon filologiyasi" kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14914256>

Anotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodining janrlaridan bo'lgan marosim folklori va uning turlari marosim folklori namunalarining bolalar tarbiyasidagi amaliy o'rni haqida so'z boradi. Zero, xalq og'zaki ijodida xalqning olam haqidagi tushunchasi, didi, ijtimoiy, tarixiy, siyosiy, falsafiy va badiiy estetika mujassamlashgan bo'lib, yosh avlod tarbiyasidagi o'rni haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: folklor, qo'shiq, film, tomoshabin, marosim, yozuvchi, dostonlar, noyob urf-odatlar, folklor janrlari, maqollar.

Аннотация: В статье рассматривается практическая роль обрядового фольклора, жанра устного народного творчества, и его видов в воспитании детей. Ведь устное народное творчество воплощает в себе народное миропонимание, вкусы, социальную, историческую, политическую, философскую и художественную эстетику, обсуждается его роль в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: фольклор, песня, фильм, аудитория, ритуал, писатель, былины, уникальные традиции, фольклорные жанры, пословицы.

Abstract: This article discusses the practical role of ritual folklore, a genre of oral folk art, and its types in the upbringing of children. After all, oral folk art embodies the people's understanding of the world, tastes, social, historical, political, philosophical, and artistic aesthetics, and its role in the upbringing of the younger generation is discussed.

Key words: folklore, song, film, audience, ritual, writer, epics, unique traditions, folklore genres, proverbs.

Marosim folklori va uning turlari marosim folklori namunalari folklorning eng qadimiy janrlari sirasiga kiradi. Folklorshunoslikda marosim folklori janrlarini ikki katta guruhga ajratish an'anasi mavjud. Bu turlar quyidagi ko'rinishga ega:

- 1) mavsumiy marosimlar folklori;
- 2) oilaviy marosimlar folklori.

Mavsumiy marosimlar yil mavsumlarining almashinuvi avvali va oxiri, ma'lum bir xo'jalik turlarining boshlanib yakun topishi, ob-havo bilan bog'liq mavsumiy marosimlarni o'z ichiga oladi. Mavsumiy marosimlarning aniq vaqti, belgilangan o'tish muddatlari

mavjud va ular bir oila yoki jamoaga tegishli bo'lmay, butun xalq ommasiga tegishlidir. «Mavsum» deganda, asosan, yil fasllari nazarda tutiladi. Binobarin, mavsum qo'shiqlari qish, bahor, yoz, kuz fasllari bilan bog'liq bo'ladi. Marosim esa diniy yoki an'anaviy urf-odatlar munosabati bilan o'tkaziladigan tadbir, yig'in demakdir. U bayram umumxalq shodiyonasi, tantana kun ma'nosini ifodalaydi. Ma'lum bo'ladiki, «marosim» tushunchasi «bayram» so'zi ifodalagan ma'nodan kengligi bilan farq qilar ekan. Chunki marosim bir shaxs hayotidagi muhim voqea bilan bog'lanishi mumkin. Bu tadbir oila chegarasi bilan cheklanadi. Bayramda esa umumxalq ishtiroki bo'lishi lozim. To'g'ri, biz ko'pincha «bayram marosimi» birikmasini qo'llashimiz mumkin, ammo bu holatda gap oilaviy marosim haqida emasligi ta'kidlanadi. Dunyoda bironta xalq yo'qki, turli munosabatlar bilan ommaviy bayramlarni nishonlamasin. Bayramlar butun xalq tayyorgarligi bilan o'tkaziladi. Katta shodiyonalar rejalashtiriladi. Maxsus taomlar pishiriladi, bayram liboslari tikiladi, o'yin-kulgilar, sayillar, tomoshalar, musobaqalar uyushtiriladi. Shuning uchun milliy bayramlar tizimida xalq tarixi, milliy xususiyatlar haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Bu tasavvurlarni oilaviy, muayyan hudud aholisi o'rtasidagi marosimlar, qolaversa, milliy urf-odatlar to'ldiradi, mukammallashtiradi. Oilaviy marosimlar esa aksincha bir oila va oila a'zolari hayotidagi barcha mavsumlar o'zgarishlarni o'z ichiga qamraydi. Oilaviy marosimlar mazmuni tug'ilish, to'y va motam marosimlaridan iborat va bu marosimlarda ijro etiluvchi folklor namunalari oilaviy marosimlar tarkibiy qismini tashkil etadi.

2. Mavsumiy marosimlar. O'zbek mavsumiy marosim folklori quyidagi janrlarni qamrab oladi:

1) yil fasllari bilan bog'liq marosim folklori janrlari: a) Qishki marosimlar folklori janrlari: «Sherda», «Qor xat». Xalqimizning qadimiy an'anasiga ko'ra, yil bo'yi mehnat qilib, kuzda dala ishlarini nihoyasiga yetkazgan dehqon va bog'bonlar, shuningdek, o'z suruvini qishlovga qaytarib kelgan chorvadorlar qishi bilan turli-tuman marosimlar orqali vaqtning ko'ngilli o'tishini ta'minlaganlar. Yoshi teng bo'lgan kishilar, ya'ni hamteng, jo'ra, do'styorlar «teng-tengi» bilan yig'ilishib, «Gap-gashtak», «Dangana», «To'kma», «Sherda», «Harfona» («Xalpana»), «O'tirishma», «Ziyofat», «Tashkil», «Gurung» kabi turli xil marosimlarni tashkil etishgan. Ana shu xildagi o'tirishlar xalq orasida keng ommalashgan bo'lib, odatda, o'ziga xos marosim tarzida o'tkazilgan. Qish fasli bilan bog'liq mavsumiy marosim folklorining o'ziga xos qo'shiqlar silsilasini jonli ijro holatida XX asrning 80-yillariga qadar saqlab kelgan qadimiy janrlaridan biri «Sherda» deb atalgan. Xalqimiz orasida «Sherda» atamasining bir necha xil talqinlari bor. Samarqand viloyati cho'ponlari shevasida «Sherda» so'zi «pishirilgan bir butun mol go'shtini teng bo'laklarga bo'lib olish» degan ma'noda qo'llaniladi.

Qashqadaryo viloyatining Qamashi tumanidagi Eski Qamay qishlog'ida yashovchi Hazratqul baxshi Xudoyberdi o'g'lining aytishicha, «sherda deganimiz masalan, 20 kishi birlashib bir qo'yni bozor kuni so'yib bir yarim yoki ikki kg.dan bo'lib olish odati. Ular yanagi haftada men, undan keyingi haftada siz deb navbat tuzib, dastlab sherda boshlaganda qanchadan go'sht bo'lib olingan bo'lsa, ana shu davom etib, yigirmasi ham bittadan qo'y so'yib bo'lib beradi». «Sherda» marosimining to'liq tavsifi 1928-yilda etnograf olim M.F. Gavrilov tomonidan Zomin va Shahrison tumanlarida istiqomat

qiluvchi «qirq», «ming», «yuz», «qarapchi», «parchayuz» urug'laridan yozib olingan. An'anaga ko'ra, «Sherda» marosimi ikki xil yo'l bilan, ya'ni o'tirish uchun zarur bo'ladigan masalliq'larni birgalikda, qo'shilishib xarid qilish yoki «to'kma» usulida (shuning uchun ham M.F. Gavrilov bu marosim Toshkent atrofidagi qishloqlarda «to'kma» deb ataladi deb yozgan edi) hamda marosim ishtirokchilarining har biri galma-gal xarajat qilishi yo'li bilan tashkil etilgan. «Sherda» qish bo'yi o'tkazilishi ko'zda tutilganligi sababli bu marosimda ishtirok etadigan jo'ralar, ulfatlar yoki tengdoshlar o'zlarining ichidan bir kishini «bek» qilib saylaganlar. Bek esa o'ziga yordam beradigan «o'ng otaliq» va «chap otaliq»ni tayinlagan. Ular 45 biror sabab bilan bek «Sherda»da qatnashmay qolsa, uning vazifasini bajaruvchi o'rinbosar hisoblanishgan. Odatda qish kirishi bilan o'tkazilgan birinchi «Sherda»da «bek» saylangan.

Jizzax viloyatining Forish tumanidagi Forish davlat xo'jaligining 2-bo'limida yashovchi 70 yashar Ortiqvoy Risbekovning aytishicha, bu udum «bek ko'tarish» deyilgan. Bunda «Sherda»ga yig'ilgan yigitlar o'zlarining eng obro'-e'tiborli jo'rasini «bek» qilib ko'tarishgach, hammalari qur to'kib o'tirishgan va ulardan biri kosagulning qo'lidan bo'za quyilgan piyolani olib quyidagi qo'shiqni ijro etgan: Ey begim, bekklikningga yona bo'l, Majlisa kirgan yigitlar dono bo'l! Do'st kelib, dushman ketar kundir bugun, Ey begim, qo'sh otaliq, mardona bo'l, Begim allayor, allayor, Begim allayor, allayor! Ey begim, nechada bordir yoshingiz, Hamisha davlatda bo'lsin boshingiz, Do'st kelib, dushman ketar kundir bugun, Hamisha Xizr bo'lsin yo'ldoshingiz, Begim allayor, allayor, Begim allayor, allayor! Qor yog'mayin ola bo'lgan tog'lar-a, G'unchasinda xazon bo'lgan bog'lar-a, Kuyistonda kuyib o'tgan bedilxon, Ustida qag'illab o'tgan g'ozlar-a, Begim allayor, allayor, Begim allayor, allayor! Forishliklar orasida urf bo'lgan an'anaga ko'ra, 46 «Sherda»da ba'zan hatto 50-60 nafar ulfatlar ishtirok etgan hollar ham bo'lgan ekan. Ana shunday ko'p kishilik «Sherda»ni boshqarish, tashkil qilish va tartibli o'tkazish bekdan alohida mahorat, tajriba va qattiqqo'llikni talab qilgan. Odatda bunday «Sherda»ning «bek ko'tarish» udumida yigitlar «Sallamno» qo'shig'ini ijro etib, bekning sifatlarini ta'rif-tavsif qilganlar. Xususan, Forish tumanidagi Uchma qishlog'ilik Yusuf degan yigitni bek qilib ko'targanda jo'ralari quyidagi qo'shiqni ijro etishgan: Yusufbek Uchma soyidan, Suhbat qurib jatl oyidan, Ellik yigitga bosh bo'lib, Yusuf begimga sallamno! Ellik yigitniyam ozi, Yarashiqqa oltin qozi, Aning o'zi bo'lib sozi, Bahushyoringga sallamno! Yana keldik Yusufbekka, Erkavoyning bo'yi tikka, Kosani sunganda bekka, Daroz bo'yingga sallamno! Yasavuli Erkavoydir, Minganlari qilich toydir, Aning o'zi yakka boydir, Bahushyoringga sallamno!

Bu marosimning o'ziga xos jihati shundaki, unda ishtirok etuvchi yigitlarning barchasi «Sherda»da aytiladigan an'anaviy xalq qo'shiqlarini shirali ovoz bilan ijro etishgan. Ishtirokchilardan biri tomonidan ijro etilgan to'rtlik boshqa 1 «Jat» - forishlik cho'ponlar yanvar oyini shu nom bilan ataydilar. 47 kishi tomonidan qaytarilmagan. «Sherda» boshlangach, kosagul bo'za quyilgan kosani ulfatlardan biriga tutar ekan: Alyor bo'lsin-ay, Xo'jam yor bo'lsin-ay, Xo'jam bergan bu davlatga Dushman zor bo'lsin-ay! – deb qo'shiq aytgan. Kosani olayotgan kishi bunga javoban odatda «Ollo yor bo'lsinyey!» degan bo'lsa-da, ko'pincha javob to'rtliklari ham aytilgan: Oyga o'xshaydir yuzing, Cho'lponga o'xshaydi ko'zing, Muncha ham yaxshi bo'lurmi, El ichinda yulduzing.

Turkiston, Qaranoq, Iqon, Sayram, Qorabuloqda «Sherda» marosimida ijro etiladigan an'anaviy xalq qo'shiqlari «Haqqonalar», «Ko'nalar», «Bo'zagarlar qo'shig'i» deb atalgan. Bu joylarda urf bo'lgan an'anaga ko'ra, bekning amri bilan bo'za to'la kosani olgan kishi childirma jo'rligida «Haqqona» qo'shig'ining ikki to'rtligini ijro etishi, binobarin, birinchi to'rtlik qaysi so'z bilan boshlangan bo'lsa, ikkinchi to'rtlikni ham aynan o'sha so'z bilan boshlash qoidasiga rioya qilishi lozim bo'lgan. «Sherda» marosimining qadimiy an'analari o'tgan asr o'rtalariga qadar yashab kelgan bo'lsa-da, xalqimiz turmush tarzi va qadriyatlarining izchil rivoji davomida saqlanib qolmadi. Ammo bu marosimda ijro etilgan xalq qo'shiqlari keksa avlod xotirasida saqlangan bo'lib, folklor ekspeditsiyalari chog'ida «Haqqona», «Ko'hna» deb ataluvchi bu tafakkur durdonalarining ko'plab namunalari yozib olingan. Bahorgi marosimlar folklori janrlari: «Boychechak xabari» yoki «Boychechak sayli», «Qozon to'ldi», Navro'z, «Sumalak sayli», «Lola sayli», «Guli surx» sayli «Qizil gul 48 sayli», «Shox moylar», yomg'ir yog'dirish va uni to'xtatish marosimi folklori («Sust xotin», «Chala xotin», «So'z xotin», «Chayla qozoq» va h.k.)

¹⁵. Ostonasi tillodan. To'y marosim qo'shiqlari/ Nashrga tayyorlovchilar: M.Mirzayeva, A.Musaqulov. – Toshkent: Fan, 1992.

Mamlakatimiz hududida an'anaviy tarzda o'tkazib kelingan gul sayllarining eng qadimiysi va keng tarqalgani «Boychechak sayli» yoki «Boychechak xabari» marosimi hisoblanadi. Tarixan magik xarakterdagi «Boychechak sayli» yoki «Boychechak xabari» marosimi qadimdan Navro'zoldi shodiyonalardan biri sifatida o'tkazib kelingan. Ba'zi joylarda bolalar bir dasta boychechakni uzun xodaning uchiga bog'lab olganlar va uni ko'tarib qishloq aylanganlar. Qadimda o'tgan «Boychechak» marosimida qish va ko'klamning kurashini ifodalovchi sahnalar bo'lgan. Bunda qish va yoz tomon ramziy jang qilib, aytim-qo'shiq kuylab bahslashganlar. Boychechak chiqqanligi – qish-qirovli kunlar ortda qolib, ko'klam yaqinlashganligini anglatgan. Shuning uchun keksa va kasal odamlar bolalar olib kelgan boychechakni yuz-ko'zlariga surtib, undan yaqinlashayotgan bahor hidini tuyganlar. Sog'-omon Navro'zga yetib kelganliklariga shukrona aytib, «Omonlik, omonlik, hech ko'rmaylik yomonlik, yanagi yil shu kunlarga eson-omon yetaylik! Og'irligim yerga, yengilligim o'zimga», – deganlar. Xalqimiz tafakkurining betakror mo'jizasi – Navro'z bayrami qadim zamonlardan bizgacha yetib kelgan muhtasham qadriyatlarimizdan biridir.

Tabiat va jamiyatdagi yangilanishni o'zida ajoyib tarzda mujassam etgan Navro'z sayli xalqimiz dunyoqarashi, turmush tarzi, o'ziga xos milliy an'analari va badiiy tafakkurining har bir yutug'idan kuch olib, asrlar davomida yanada to'lishib, yangilanib, barkamollashib kelgan umrboqiy shodiyonadir. Navro'z bayrami sayllari yilning eng farog'atli va saodatli davrida, 49 ya'ni butun olam ko'klam tarovatidan yashnab ketadigan, tabiatda ham, inson ko'nglida ham yangilanish, yasharish mavsumi boshlanadigan damda bo'lib o'tadi. Odamlar qalbiga cheksiz quvonch, mehr-oqibat, ezgu umidlar baxshida etadigan yilboshi sayllari g'oyatda hayotbaxsh va ayni paytda, bunday muhtasham qadriyatlarni ijod qilgan ulug' xalqimizning o'zi kabi umrboqiydir. Navro'z sayli tantanalari o'ziga xos tarzda boshlanadi. Barcha shahar, tuman markazlari, qishloq guzarlari va mahallalar bahoriy kayfiyat, ruhiy yangilanish, mehr-oqibat, yaratuvchilik va bunyodkorlik g'oyalarini o'zida aks ettirgan shiorlar, lavhalar, suratlar bilan bezatiladi.

Sayildan bir kun oldin gul-chamanlar bilan bezatilgan mashinalarga o'rnatilgan ovoz kuchaytirgich moslamalari yordamida jarchilar yurtdoshlarimizni yilboshi shodiyonalariga taklif etadilar. Bu ezgu tantana targ'ibotida ommaviy axborot vositalari, radio va televideniye xodimlari ham faol ishtirok etadilar. Xalq o'yinlari, ko'pkari, kurash, arg'imchoq uchish, varrak uchirish an'analari bilan birga folklor-etnografik jamoalari, lapar, o'lan, alla ijrochilari, hunarmandlarning ko'rik-tanlovlari, askiyachilarning bellashuvlari, mahalla-ko'y obodonchiligi, oilalar farovonligi, mehr-oqibatlilik bilan bog'liq ko'rik-tanlovlar o'tkaziladi. Xalqimizning ko'hna e'tiqodlaridan biri bo'lmish yilboshini sumalaksiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Otabobolarimiz Navro'zga tayyorgarlikni ham sumalak pishirish uchun maysa undirishdan boshlaganlar. Navro'z bamisoli tan bo'lsa, sumalak uning joni, ularni bir-biridan ajratish mumkin emas. Ajdodlarimiz asrlar bo'yi Navro'z oqshomi katta-katta doshqozonlarda sumalaklarni qaynatib, kelayotgan yangi yil barakali, qutli va serhosil bo'lishiga umid bog'laganlar. Sumalak pishirayotgan onaxonlarimiz qadimiy xalq qo'shiqlarini, baytg'azallarni aytib, bayram fayziga fayz qo'shganlar. Xalqimiz orasida sumalak pishirish bilan aloqador g'oyat qiziqarli an'ana va udumlar, e'tiqod va inonchlar bo'lgan. Ana shunday qadimiy an'analardan biri sumalak pishirish bilan aloqador «Ashshadarozi» marosimidir. Amudaryo sohillariga xos bu qadimiy marosim va u bilan bog'liq o'yin Xorazm xalq teatri an'alarini o'rgangan san'atshunos T.Qilichev tomonidan aniqlangan. Olim 1974-yilning 10-noyabrda To'rtko'l tumanidagi «Qirqqizobod» jamoa xo'jaligida yashovchi 70 yashar Bibi momo Qoziyevadan sumalak pishirish paytida o'ynaladigan «Ashshadarozi» nomli xalq o'yinining etnografik tavsifi va qo'shiqlarini yozib olgan. Ma'lum bo'lishicha, «Ashshadarozi» marosimi (Bu o'yinning etnofolkloristik tavsifi T.Qilichevning «Xorazm xalq teatri» (Toshkent, Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988, 70-75-betlar) kitobidagi ma'lumotlar asosida bayon qilindi) sumalak pishirilayotganda tashkil etilgan. Buning uchun ikki yarim - uch metrlar chamasi uzunlikdagi tayoqning uchidan yarim metrlar pastrog'idan ko'ndalang qilib kichikroq bir tayoqcha bog'langan. Tepa qismida qo'l shakli hosil qilingan ana shu tayoqqa uzun bo'yli bir ayolning ko'ylagini kiygizishgan va uning uchiga bir ro'molni ham tang'ib, odam boshiga o'xshatib qo'yganlar. Uzun bo'yli yog'och qo'g'irchoqning boshiga xorazmcha duziy do'ppi kiygizib, ustidan oq ipak ro'mol tashlaganlar. Uzun ko'ylakli bu qo'g'irchoq «Ashshadarozi» deb atalgan. Ayollardan biri qo'g'irchoqqa kiygizilgan uzun ko'ylakning ichiga kirib olib, Ashshadarozi ko'tarib, sumalak pishirilayotgan joyga olib borgan. Odatda, so'zga chechan, xalq qo'shiqlarini mahorat bilan ijro eta oladigan ayolga Ashshadarozi roli topshiriladi. U uzun ko'ylakli sarvqomat qo'g'irchoq – kelinchakni 51 ko'targancha davraga kirib borar ekan, sumalak sayliga yig'ilgan ayollardan biri erkakcha kiyinib o'rta chiqadida, shunday qo'shiq boshlaydi: Ashshadarozi mevaram, Vaqti namozi bevaram, O'n barmog'ini o'ynatib, Boqqan onangga bir salom! Shunda Ashshadarozi, avval, sumalak sayliga bosh - qosh bo'lib turgan tabarruk momolarga, katxudo-kayvonilarga, so'ngra barcha davra ahliga ta'zim qilib, salom soladi. Qiz-juvonlar uning tavoze bilan egilib salom berishini zo'r xursandchilik bilan olqishlaydilar. Erkakcha kiyingan xotin bilan Ashshadarozi rolini bajarayotgan ayol o'rtasidagi aytishuv esa davom

ettiriladi. Keltirilgan barcha marosimlar mag'zida xalqimizning qadim qish va yoz haqidagi dunyoqarashlari, mifologik tasavvurlar tizimi turadi.

Ko'pgina adabiyotlarda ushbu tizim aniq aks etgan: Tavsifi Yoz (ko'klam) Qish (kuz) Marosimi, «Boychechak» marosimi Ko'k bo'ri (ko'pkari, uloq xalq o'yini) O'simlik timsoli Boychechak Urug' (tariq, bug'doy), Zoomorfik timsol Echki (uloq) Bo'ri, Insoniy timsol Qiz-Yigit 52 Asosiy qo'shiqlari «Boychechak», «Ashshadorozi», «Qoshingni qaro deydilar» o'yin raqslari «Kichkinajon kichkina», «Gurgak». Muqaddas taomi Sumalak Yorma (halim) Yulduzlari Qambar Hulkar Xalqimizning bahor fasli bilan bog'liq an'anaviy marosimlaridan biri «Halinchak uchish» yoki «Arg'imchoq uchish» marosimidir. An'anaga ko'ra, bayram kunlari qiz-juvonlar to'planishib, bog'sayriga chiqqanlar. Azim o'riklarning baquvvat shoxlariga arqon tashlab, arg'imchoq – halinchaklar yasashgan, hamma navbati bilan arg'imchoq uchgan. Buxoro viloyatining Qorako'l tumanidagi Tangachar qishlog'ida yashovchi Yaxshigul momo Mulla Niyozberdi qizining aytishicha, kimki Navro'zda arg'imchoq uchsa, yil bo'yi bilib-bilmay qilgan gunohlari «to'kilarmish». Shu bois, keksa momolar ham «Arg'imchoq uchsak, savob bo'ladi! Og'irligimiz yerga to'kiladi, qushdek yengil bo'lamiz!» – deyishib, hazil-huzul bilan arg'imchoq uchishgan. Nabiralari esa «momolarimizning yoshiga yetaylik» degan ezgu niyatda arg'imchoqning ipidan tutib harakatlantirganlar.

Xalqimizning Navro'z bayrami bilan aloqador marosimlari sirasiga kiradigan an'anaviy «Qizil gul» sayli agrar kultlar va hosildorlik g'oyasini o'zida mujassamlashtirgan qadimiy umumxalq tantanalaridan biridir. «Qizil gul» sayli o'ziga xos qo'shiqlar tizimiga ega bo'lgan qadimiy mavsumiy tantanalardan biri bo'lib, har yili bahorda qizil gullar ochilgan paytda an'anaviy tarzda o'tkazib kelingan. U o'z tarkibiga xalq qo'shiqchilik san'ati, o'yin folklori, raqs, xalq teatri, hunarmandchilik, urf-odat va marosimlarni qamrab olgan ma'naviy qadriyat namunasi sanaladi.

Yomg'ir chaqirish bilan bog'liq marosimlarning keng tarqalgan ko'rinishi «Sust xotin» deb atalgan bo'lib, bu marosimga oid ilk ilmiy qayd muallifi o'lkashunos G.Arandarenkodir. U o'zining 1877-yilda yozilgan Zarafshon vohasi aholisining metereologik qarashlariga oid bir maqolasida yomg'ir yog'dirish marosimi bilan bog'liq «Sust xotin» marosimi qo'shig'ining bir namunasi keltirgan. Unga ko'ra, mazkur marosimda quyidagi qo'shiq ijro etilgan: Yomg'ir yog'sin, Susxotin, Arpa pishsin, Susxotin, Sigir iysin, Sust xotin. Ko'klam qurg'oq kelib lalmiga ekilgan bug'doy o'smay qolsa, o'n-o'n besh chog'li yigit-yalanglar yig'ilishib, bir bolani eshakka teskari mindirib, qo'liga suv to'lg'azilgan kadini tutqazib qo'yishadi. Ikkita toshbaqani tutib kelib, oyog'iga ip bog'lab, eshakka osishadi. Joni og'rigan jonivorlar zorlanib ovoz chiqaradi. Eshak ustidagi bola esa qo'lidagi kadiga solib qo'yilgan naychani aylantirib, toshbaqa ovozigga monand holda «g'urr-g'urr» deb baqiradi. Shunday qilib, yigitlar uyma-uy yurishar, har uyga borganda eshak mingan bola: «Voy, jonim! Kuydim-ey! Kuydim-ey!» - debqichqiradi. Xonadon sohibi bo'lsa bir chelak suv chiqarib haligi bolaning ustiga sepadi. Yigitlar uy egasi bergan don-dun yoki boshqa biror yegulikni olib qo'shiq aytgancha boshqa hovli tomon yurishadi: Havo yog'mas bo'larmi, Tomchi tommas bo'larmi, Saksondagi kampirlarni, Suv oqizmas bo'larmi, Sust xotin-o, sust xotin, Ko'ylaklari bo'z xotin. Dehqonlarni g'am bosdi, Omochlarni chang bosdi, Havo yog'sin zarchalab, Bug'doy

bo'lsin shoxchalab, Sust xotin-o, sust xotin, Ko'ylaklari bo'z xotin. Ko'lbuloqlik Sa'dulla Mirsaparovning xotirlashicha, «Sust xotin» marosimini o'tkazayotganda dehqonlar omochlarining uchini tepaga qaratib qo'yishgan. Omochning tig'iga bitta toshbaqani osib qo'yib qiynaganlar. Go'yo jonivorning qiynalganini ko'rib rahmi kelgan Xudo yomg'ir yuboradi deb umid qilganlar. Ayollar esa uyma-uy yurishib, «Sust xotin» qo'shig'ini aytishgan. Uy egasi bug'doy chiqarib bersa, xotinlar: «Oblohu akbar! Guldur momo, Jaldir momo kelsin, yomg'ir yog'sin, hammamiz seroblikka chiqaylik!» – deb niyat qilisharkan. Marosim nihoyasida yig'ilgan dondundan osh pishirib, elga tarqatadilar. Yozgi marosimlar folklori janrlari: shamol chaqirish («Yo Haydar») va shamol to'xtatish marosimlari («Choy momo», «Yalli momo»), «Haqullo». Marosimning uchinchi lokal varianti Sayram tumanining Pushkin nomli jamoa xo'jaligida qayd qilingan.

Hozirda ta'lim-tarbiya tizimida asl milliy qadriyatlarga tayanish tobora qaror topib bormoqda va ko'ngil tarbiyasiga, ya'ni inson ma'naviyatini shakillantirishga birlamchi vazifa sifatida yondashish ustuvor bo'lib bormoqda. Binobarin, yosh avlodni yoshligidan ma'naviyatli qilib tarbiyalashga e'tibor berib borilsa, u o'zining katta samarasini beradi. Bolalarimizda kitobga mehr, ishtiyoq uyg'otish uchun, avvalo, o'zimiz unga to'g'ri munosabatda bo'lishimiz lozim. Adabiyotga mehr qo'yishning o'zida bir hikmat bor.

Adabiyotlar:

1. Jahongirov G'. O'zbek bolalar folklori. –T.: O'qituvchi 1975.
2. Safarov O. O'zbek bolalar poetik folklori.– T.:O'qituvchi, 1985.
3. Boychechak. Qo'shiqlar.–T.:1984.
4. Turdimov Sh. Go'ro'g'li» dostonlarining genezisi va tadrijiy bosqichlar. – Toshkent: Fan, 2011.
5. Turdimov Sh. Etnos va epos. –Toshkent: O'zbekiston, 2012. 112 b.
6. Eshonqul J. Epik tafakkur tadriji. – Toshkent: Fan, 2006. 120 b.
7. Eshonqul J. O'zbek folklorida tush va uning badiiy talqini. – Toshkent: Fan, 2011.